

Ю.В. Данилець

*кандидат історичних наук, доцент
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ЄПИСКОПА ДАМАСКИНА (ГРДАНИЧКИ) НА ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ (1931–1938 рр.)

Починаючи з 1920 і до 1931 р., всі православні єпископи, що приїжджали на Підкарпатську Русь, мали свої єпархії в Югославії, а Карпаторуська православна єпархія вважалася для них тільки тимчасовою, на території якої вони були лише делегатами Сербської православної церкви (далі СПЦ). Зважаючи на те, що православний рух набув значних форм, настав час завершення її організаційного устрою, що і було здійснено у 1931 р. З 1931 р. починається епоха розквіту православної церкви на Підкарпатській Русі, оскільки православне духівництво спільно з православним населенням проголосило відновлення стародавньої православної єпархії з центром у м. Мукачево. З огляду на те, що до її складу увійшли і православні Пряшівщини, єпархія одержала назву “Карпаторуської Православної Мукачівсько-Пряшівської єпархії”.

Враховуючи, що православна церква підлягала юрисдикції СПЦ, Священний Архієрейський Собор на чолі з патріархом Варнавою, з відома чехословацького уряду обрав 19 вересня 1931 р. спеціально для новоутвореної Мукачівсько-Пряшівської єпархії першого постійного єпископа д-ра Дамаскина, хіротонія якого відбулася 29 листопада 1931 р. в Сремських-Карловцях. Наступного дня після хіротонії єпископ Дамаскин (Грданички)* у супроводі митрополита Скоплянського Йосифа (Цвієвич) відправився до Праги, щоб відрекомендуватися уряду ЧСР і вирішити нагальні потреби єпархії. 5 грудня 1931 р. вони приїхали в Мукачево, де 6 грудня 1931 р. у приміщенні православного храму митрополит Йосиф прочитав пастирський лист сербського патріарха про призначення Дамаскина єпископом Мукачівсько-Пряшівським. У промові митрополит згадав переслідування православної церкви за часів Угорщини та судові процеси. Від імені духовенства єпископа Дамаскина привітав архімандрит Олексій (Кабалюк),

* Дамаскин (в миру Драгутин Грданички) народився 1892 р. 1931–1938 рр. – єпископ Мукачівсько-Пряшівський, 1938–1939 рр. – єпископ Американсько-Канадський, 1939–1947 рр. – єпископ Банатський, 1947–1969 рр. – митрополит Загребський. Помер 1969 р.

від імені місцевої влади – Дмитро Бескид. З промовами також виступали сенатори Едмунд Бачинський та Іларіон Цурканович.

До приїзду Дамаскина (Грданички) єпископи проживали в різних місцях: с. Іза, м. Хуст, м. Ужгород, що створювало труднощі в управлінні єпархією, тому єпископ вирішив побудувати в Мукачеві постійну резиденцію. З цією метою він звернувся до Земського Уряду Підкарпатської Русі в Ужгороді з проханням за № 319/32 від 27 січня 1932 р., в якому просив чехословацький уряд виділити з державного бюджету 500 000 чехословацьких крон для будівництва єпископської резиденції, причому, вказуючи, що уряд вже раніше дав на це згоду через свого посла в Белграді (відношення за № 560 від 13 червня 1931 р. § 4). Міська влада не бажала надавати територію для будівництва єпископського комплексу. Під час голосування в міській раді прохання єпископа Дамаскина підтримали євреї і реформати, які мали більшість, таким чином ділянка була виділена. Міністерство шкіл і народної освіти на основі рішення, прийнятого 13 серпня 1935 р., виділило субвенцію у розмірі 150 000 кч для будівництва єпископської резиденції в Мукачеві. 23 серпня 1935 р. секретар єпархіального управління ієромонах Миколай (Кабаци) розіслав священникам та чернецтву запрошення на урочисте закладення і посвячення першого каменя під фундамент майбутнього храму та резиденції.

28 серпня 1935 р. відбулося урочисте святкування з нагоди початку будівництва резиденції. У Мукачево прибули хресні ходи православних вірних із Гукливого, Ганьковиці, Червеньова, Горонди, Ракошина, Великих Лучок. Після Літургії архімандрит Олексій (Кабалюк) приєднав до православ'я 18 молодих представників інтелігенції. З проповідями виступали ієромонах Миколай (Кабаци), архімандрити Олексій (Кабалюк), Боголіп (Церковник), священник Іван Кополович, ієродиякон Серапіон (Іваник). Будівництво здійснювалося за проектом російського емігранта Володимира Терехова та під керівництвом проієрея Всеволода Коломацького.

У зверненні до земського президента Підкарпатської Русі Антонія Розсипала від 25 березня 1932 р. єпископ Дамаскин (Грданички) просив збільшити суму державної субвенції православної церкви на Підкарпатській Русі з 361 500 до 433 000 кч і видати її в квітні 1932 р., так, як єпархія знаходиться у важкому матеріальному становищі. Єпископ домігся від чехословацького уряду того, що у 1932 р. православні священники, нарівні з духівництвом інших віросповідань, почали одержувати конгруа на підставі конгруального закону за № 122 від 25 липня 1926 р. і урядового розпорядження Чехословацької Республіки (розпорядження за № 124 від 17 липня 1928 р.).

У Свято-Миколаївському монастирі поблизу с. Іза єпископ Дамаскин відкрив єпархіальні курси для православного духовництва, що діяли з 7 серпня по 2 вересня 1933 р. На них читалися лекції з таких предметів: 1) пастирського богослов'я; 2) гомілетики; 3) катехізису з методикою; 4) літургіки; 5) церковного права; 6) ведення метрик і цивільного законодавства про укладення шлюбів; 7) викривального богослов'я; 8) історії церкви; 9) історії православ'я на Карпатській Русі; 10) гігієни і першої допомоги в нещасних випадках; 11) садівництва; 12) адміністрації і правил діловодства. Після закінчення лекцій слухачі складали іспити. Ці курси мали велике значення для збагачення священиків теоретичними і практичними знаннями. Пастирські курси, за ініціативи єпископа Дамаскина, проводилися також в 1935 та 1937 р. З 1933 до 1937 р. влаштовувалися також так звані духовні вправи по благочинних округах. У 1933 р. єпископ Дамаскин подав у Міністерство шкіл і народної освіти прохання, щоб воно нострифікувало богословські та цивільні документи про отримання освіти закордоном, а саме в Югославії, Болгарії, Франції. Міністерство 6 квітня 1934 р. (за № 28167/34 розділ 6-й, абзац 3-й) видало закон, згідно з яким прохання єпископа було виконано.

Для вирішення організаційних та поточних справ у червні-липні 1935 р. у єпархії було проведено три конференції православного духовенства. Перша відбулася в монастирі Св. Йова Почаївського на Пряшівщині, дві наступні – в монастирі Святого Миколая в с. Іза Хустського округу. У конференціях взяли участь чотири архімандрити, два ігумени і близько 150 представників білого і чорного духовенства. Для присутніх були прочитані лекції різного змісту: про священство й духовництво – ієросхимонах Кассіан; про православну руську релігійну культуру – ієромонах Аверкій (Таушев); про релігійне виховання і методи викладання Закону Божого – інок Олексій (Дехтерьов); про бджільництво – священик Георгій Полончак; про ведення метрик – п. Сувчинський. Серед головних проблем, що розглядалися на конференціях, було питання релігійного виховання підростаючого покоління. Вказувалося, що після війни в школах не викладався Закон Божий, що призвело до морального та релігійного занепаду молоді. Тому збори прийшли до висновку, що починаючи з жовтня 1935 р. потрібно створити в селах при православних церквах недільні школи. Наголошувалось на відсутності підручників для викладання Закону Божого. У зв'язку з цим прийняли рішення доручити єпархіальному управлінню найближчим часом розпочати видання Молитвослова, Історії християнської церкви, Катехізису та Літургіки. Відносно програми викладання Закону Божого в школах, погодили керуватися

програмою, виданою єпархіальним управлінням у 1933 р. Було також вирішено з 7 серпня 1935 р. розпочати видання єпархіального журналу “Православный Карпаторусский вестник”. Священиків зобов'язали випусувати по два номери єпархіального журналу і поширювати видання серед своїх вірних. Видавцем і відповідальним редактором призначили ієромонаха Аверкія (Таушев), настоятеля православної парафії в Ужгороді. До редакційної колегії ввійшли інок Олексій (Дехтерьов) та архімандрит Матвій (Вакаров). Піднімалося питання й про те, що в різних селах церковні псаломщики по-різному виконують карпатські церковні наспіви. З цього приводу вирішили створити окремі курси для дяків-псаломщиків, вивчити останні зміни в церковних наспівах та повернутися до старовинних, традиційних мелодій, які й необхідно викладати в семінаріях.

8 травня 1934 р. єпископ Дамаскин (Грданички) видав розпорядження з нагоди відзначення 20-ї річниці Мараморош-Сиготського процесу. 27–28 травня 1934 р. урочистості відбулися в Свято-Миколаївському чоловічому монастирі с. Іза та в м. Хуст. На святкуванні були присутні: делегат СПЦ єпископ Іриней (Чирич), єпископ Сергій (Корольов), єпископ Дамаскин (Грданички), єпископ Горазд (Павлік), єпископ Віталій (Максименко), окружний начальник Герман, урядовий комісар Дрбаль, сенатор Іларіон Цурканович та більше 70 священників. На вівтарній стіні церкви в с. Іза було встановлено пам'ятну дошку, яка збереглася до сьогодні.

За часів правління єпископа Дамаскина (Грданички) значного розвитку набуло чернецтво. Про широку місіонерську роботу черниць Липчанського монастиря свідчить той факт, що у 1932 р. єпископ Вінніпегський Арсеній (Чаговцов) запропонував їм створити православний жіночий монастир в Канаді. Однак настоятелька монастиря ігуменя Параскева (Прокоп) змушена була відмовитися від пропозиції, у зв'язку з обмеженими фінансовими можливостями. До монастиря прагнули вступити послушниці із-за меж Підкарпатської Русі. Так, 15 грудня 1932 р. з проханням звернулася Марія Ладижинська з Пряшева, 16 березня 1933 р. — Анна Чабари та Наталія Березіна з Братислави. У вересні 1932 р. при монастирі під керівництвом інженерів Івана Мірошникова та Григорія Носкова проводилися 5-ти місячні курси, на яких вивчали математику, граматику та сільськогосподарські предмети. З 3 по 9 червня 1936 р. “Товариство Чехословацького Червоного Хреста” проводило в Липчанському монастирі курси першої медичної допомоги. В програмі курсів розглядалися наступні предмети: значення самаритянської організації, анатомія, фізіологія, перша допомога, транспортування хворих і поранених, догляд за хво-

рими, гігієна, соціальна опіка, догляд за дітьми. У 1934 р. за ініціативи єпископа Дамаскина (Грданички) було відновлено монастирі в Углі та Драгові, одночасно засновано скит в урочищі “Колесарово” за Хустом.

Розвиток православної церкви дещо гальмувало питання реєстрації та доопрацювання єпархіального статуту. У 1929 р. статут було офіційно затверджено урядом ЧСР, але у зв'язку з утворенням на території Підкарпатської Русі та Словаччини нової релігійної структури – православної Мукачівсько-Пряшівської єпархії, єпископ Дамаскин (Грданички) до 1935 р. проводив ґрунтовну роботу, спрямовану на затвердження нового статуту. 8 квітня 1935 р. у Свято-Миколаївському чоловічому монастирі в с. Іза була скликана Єпархіальна рада, яка складалася з 40 представників духовенства і мирян. Проект єпархіального статуту був розглянутий членами ради та кожен його параграф проголосований. Новий єпархіальний статут складався з трьох частин. Перша частина містила засадничі норми, що містилися у десяти розділах. Серед головних положень першої частини єпархіального статуту 1935 р. слід виділити наступні: 1) Підкарпаторуська православна Мукачівсько-Пряшівська єпархія проголошувалася самоврядною структурою на території ЧСР, догматично і канонічно пов'язаною з апостольською церквою; на чолі єпархії стояв єпископ; єпархія складалася з монастирів та церковних громад; юрисдикційно визнавалася залежність від СПЦ; постійною столицею єпархії визначалося м. Мукачево. 2) Єпископа повинен був обирати Святий Архієрейський Собор СПЦ зі згоди чехословацької влади; допускалося обрання вікарного єпископа, який повністю підпорядковувався правлячому єпископу. 3) Для допомоги в управлінні єпископу створювалася консисторія, що складалася з: а) церковного суду; б) господарського відділу; в) шкільного відділу; г) монастирського відділу. Друга і третя частини статуту розділялися на 154 параграфи: єпископ, єпархіальна рада, єпархіальна консисторія, православний церковний округ, місцеві церковні ради, місцевий церковний уряд, парафіяльне духовенство і парафії, монастирі, судові справи тощо. Таким чином, з затвердженням урядом ЧСР нового єпархіального статуту православна церква стає повноправною юридичною одиницею в межах держави.

Єпископ Дамаскин (Грданички), як і його попередники, відвідував чимало закарпатських православних парафій. Наприклад, літом 1936 р. він у супроводі чиновників єпархіального управління побував у селах Іза, Липча, Горінчово, Кошельово, Велика Крива, Великий Бичків, м. Хуст. У 1936 р. ним було зроблено ряд переміщень та призначень священників. Зокрема він перевів священника Дмитра Беякова –

з с. Керецьки до Стеблівки; протоієрея Георгія Опаленика – з Стеблівки до Драгова; священника Петра Сабова – з Липчі до Тернова; ієромонаха Феофана (Сабова) – з Липчі у Чопівці; ієромонаха Єфрема (Іваняса) – з Тернова до Розтоки; інок Олексія (Дехтерьова) – чиновником Єпархіального управління; ієросхимонаха Кассіана – духівником Липчанського монастиря. Для забезпечення дітей православних вірних належними умовами для навчання було створено інтернати: архимандритом Олексієм (Кабалюком) у м. Хуст і Катериною Брешко-Брешковською в Ужгороді та Мукачеві.

У зв'язку з рішенням Священного Синоду СПЦ 22 серпня 1938 р. єпископ Дамаскин (Грданички) залишив Мукачівсько-Пряшівську єпархію та виїхав до Америки, де очолив єпархію Сербського патріархату. Його наступником на Підкарпатській Русі став єпископ Володимир (Раїч).

Значення діяльності єпископа Дамаскина (Грданички) на Підкарпатській Русі є досить великим. За його керівництва православна церква отримала завершену структуру управління, єпархіальний статут та визнання чехословацькою владою нарівні з іншими релігійними конфесіями в державі. Фінансова підтримка уряду у будівництві культових споруд та виділення субвенції для православних священників призвело їх до консолідації навколо сербської юрисдикції. Справжнього розквіту в єпархії набуло чернече життя. Широка місіонерська діяльність православного духовенства у 1931–1938 рр. призводить до чисельного росту кількості вірних та розширення географії православного руху.